

ΕΛΛΑΔΑ ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΙΑ ΑΡΧΑΙΑ ΠΟΛΗ ΣΤΙΣ ΝΟΤΙΕΣ ΑΚΤΕΣ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

01

Το ρωμαϊκό θέατρο
της Τίου, 2ος αι. μ.Χ.

02

02

Αργυρό νόμισμα
ελληνιστικών χρόνων με
την κεφαλή του Τίου.

03

Μπρούντζινο βαλσαμάριο
με μορφή ανδρικής
προτομής. Βρέθηκε από
ψαρά στον χώρο του
λιμανιού της Τίου.

Παράκτιος οικισμός σε προνομιακή
θέση, σε εύφορη γη, με πρόσβαση
μέσω ποταμού στην ενδοχώρα,
η Τίος ήταν η μόνη αρχαία πόλη
στη βόρεια μικρασιατική ακτή που
ενώ δεν ήταν καταχωμένη δεν είχε
ανασκαφεί. Από τις σωζόμενες
ελληνορωμαϊκές και βυζαντινές
αρχαιότητες, η ανασκαφή εστίασε
στην ακρόπολη, στο κέντρο της
πόλης, στα παραθαλάσσια τείχη,
στο θέατρο και στη νεκρόπολη.
Ανασκαφικά ευρήματα επιβεβαίωσαν
την παράδοση που θέλει την Τίο
αρχαϊκή αποικία των Μιλησίων.

03

Η ΑΡΧΑΙΑ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΙΟΥ (ΓΝΩΣΤΗ ΣΗΜΕΡΑ ΩΣ FILYOS, από το αρχαίο όνομα του ποταμού) βρίσκεται κοντά στις εκβολές του Βιλλαίου (ή Φιλείου) ποταμού, στη δυτική άκρη των νότιων ακτών του Εύξεινου Πόντου, στον νομό Zonguldak της σημερινής Τουρκίας*.

Η Τίος είναι η μοναδική αρχαία πόλη στις νότιες ακτές του Εύξεινου Πόντου που δεν βρίσκεται καταχωμένη κάτω από νεότερες πόλεις ή πυκνές αλλουβιακές αποθέσεις και δεν είχε ανασκαφεί μέχρι σχετικά πρόσφατα. Κατά συνέπεια, προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία έρευνας της δομής, της λειτουργίας και της ανάπτυξης ενός μακρόβιου παράκτιου οικισμού της βόρειας Μικράς Ασίας.

Ως πρώτοι κάτοικοί της αναφέρονται οι Καύκωνες, ένα φύλο το οποίο, όπως γράφει ο Στράβων, κατ' άλλους θεωρείται σκυθικό, κατ' άλλους μακεδονικό, ενώ άλλοι τους θεωρούν Πελασγούς που πιστεύεται ότι αποίκισαν τον χώρο προερχόμενοι από την Αρκαδία¹. Τα αρχαϊκά χρόνια έρχονται νέοι άποικοι και, σύμφωνα με τον μύθο, ιδρυτής της νέας πόλης ήταν ο ιερέας Τίος ο Μιλήσιος τον 7ο αιώνα π.Χ.

Η πόλη άλλαξε πολλά ονόματα στη διάρκεια της μακράς της ιστορίας: Τίειον, Τίανος, Τίον, Τείον, Τium. Πρώτη φορά αναφέρεται από τον Ψευδο-Σκύλακα² τον 5ο αιώνα π.Χ.

Η Τίος ήταν χτισμένη σε ιδανικό σημείο για κατοίκηση, σε ένα από τα λιγοστά φυσικά λιμάνια στις νότιες ακτές του Εύξεινου Πόντου, με πρόσβαση μέσω ποταμού στην ενδοχώρα. Το έδαφος της πεδιάδας είναι πολύ εύφορο. Τα αρχαία και τα μεσαιωνικά χρόνια κυριαρχούσαν οι αμπελοκαλλιέργειες και τα σιτηρά. Η περιοχή διέθετε άφθονο νερό και ήταν εύκολη η κατασκευή αρδευτικών έργων. Δεν γνωρίζουμε την έκταση που θα καταλάμβανε στην οικονομία του τόπου η κτηνοτροφία. Σήμερα νοτιοανατολικά της πόλης υπάρχουν μεγάλες δασικές εκτάσεις με καστανιές. Πιθανότατα από τα αρχαία χρόνια να προμήθευαν τους κατοίκους με την ξυλεία που ήταν απαραίτητη για τις οικοδομές, τη θέρμανση και για διάφορες κατασκευές.

Στους βραχύνειδες λόφους στα νότια της πόλης βρίσκονται λατομεία. Το υπέδαφος είναι πλούσιο σε ψαμμίτη, ασβεστόλιθο και βασάλτη. Η περιοχή δεν διαθέτει μάρμαρο. Μέχρι σήμερα δεν έχει εντοπισθεί η περιοχή από την οποία προμηθεύονταν στην Τίο τον πηλό.

Στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους ο Εύξεινος Πόντος ήταν γνωστό κέντρο παραγωγής εμπορικών αμφορέων. Η παραγωγή οίνου και ελαιολάδου

04

Επιτύμβια στήλη ρωμαϊκών χρόνων του Τιμόθεου και της συζύγου του. Βρέθηκε στην Τίο. Φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης.

05

Τμήμα επιγραφής ρωμαϊκών χρόνων. Βρέθηκε στην εκκλησία της ακρόπολης της Τίου.

05

ασφαλώς θα προώθησε την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, επιτρέποντάς της μάλιστα να ανταγωνιστεί τις ελληνικές πόλεις του Αιγαίου όπως η Κνίδος, η Ρόδος και η Θάσος.

Η πόλη υπήρξε έδρα επισκόπου. Η πρωιμότερη ένδειξη είναι η αναγραφή του επισκόπου Απραγμονίου στον κατάλογο της Δ' Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκιδόνας το 451 μ.Χ. Αναφορές σε επισκόπους της Τίου απαντούν σε όλη τη διάρκεια της Βυζαντινής περιόδου.

Κατά τη Σελτζουκική και την Οθωμανική περίοδο η πόλη βαθμιαία παρήκμασε και κατέληξε να είναι ένα μικρό ψαροχώρι.

Οι ανασκαφές

Αρχαιολογικές ανασκαφές στην Τίο διεξήχθησαν για πρώτη φορά από τον καθηγητή S. Atasoy (2006–2012) και συνεχίζονται υπό την επίβλεψη του επίκουρου καθηγητή Ş. Yildırım, με χρηματοδότηση από τη Διοίκηση της επαρχίας Zonguldak και το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού της Τουρκίας.

Στον αρχαιολογικό χώρο είναι δύσκολο να ταυτιστεί η κλασική χωροταξική οργάνωση του ελληνορωμαϊκού οικισμού, καθώς τα κατάλοιπά του είναι διάσπαρτα στην ευρύτερη περιοχή και βρίσκονται κάτω από την επιφάνεια του εδάφους. Τα τείχη της πόλης έχουν καταστραφεί από τις γεωργικές εργασίες τους τελευταίους αιώνες και τα υπολείμματά τους έχουν καλυφθεί από τη βλάστηση και δεν είναι ορατά.

Οι ανασκαφικές έρευνες εστίασαν σε πέντε σημεία: την ακρόπολη, το κέντρο της αρχαίας πόλης, τα παραθαλάσσια τείχη, το θέατρο και τη νεκρόπολη. Δοκιμαστική τομή στην κορυφή της ακρόπολης έφερε στο φως ευρήματα από μια κατασκευή του Ύστερου Μεσαίωνα: τοίχους, κεραμική και λίγα οστά ζώων.

Η ακρόπολη είναι μια ψηλή ράχη που σχηματίζει ακρωτήριο μεταξύ του Δέλτα του Βιλλαίου ποταμού στα ανατολικά και του λιμένος, του κόλπου και της αρχαίας πόλης στα δυτικά. Στα βόρεια και στα ανατολικά ο βράχος της ακρόπολης καταλήγει απότομα στη θάλασσα, ενώ η δυτική πλευρά της είναι πιο ομαλή. Στο ψηλότερο σημείο της έχει ύψος 75 μέτρα και η νότια πλευρά διαμορφώνεται σε τρία άνδρα που στηρίζονται σε αναλημματικούς τοίχους. Τα μεσαιωνικά χρόνια ο λόφος της ακρόπολης προστατευόταν από τείχος κατασκευασμένο σε ψευδοϊσόδομο σύστημα (opus pseudoisodolum), με πολλούς πύργους και μόνο μία πύλη. Δυστυχώς, κατά την αποκατάσταση του τείχους το 2003 δεν δόθηκε η απαιτούμενη προσοχή όσον αφορά τον σχεδιασμό και την εκτέλεσή της.

Το ανώτερο άνδρα, στην κορυφή της ακρόπολης, κατείχε μια εξαιρετική στρατηγική θέση που ήλεγχε όλο τον δυτικό κόλπο και το Δέλτα του Βιλλαίου ποταμού. Στο σημείο αυτό, που είχε χρησιμοποιηθεί στη μεσαιωνική οχύρωση —δίπλα στους δύο πύργους—, τα περισσότερα όστρακα που βρέθηκαν ανήκαν στα ύστερα ρωμαϊκά και στα βυζαντινά χρόνια. Λίγο πιο κάτω αποκαλύφθηκαν ανατολίζοντα και μελαμβαφή όστρακα χρονολογούμενα από τον 7ο έως και τον 4ο αιώνα π.Χ. Ανήκαν σε οινόχοες, κύλικες, σκύφους, κανθάρους, κύπελλα και πινάκια. Το υλικό αυτό βρέθηκε για πρώτη φορά σε συστηματική ανασκαφή στις βόρειες ακτές της Μικράς Ασίας.

Τα παλαιότερα από τα αγγεία αυτά προέρχονταν πιθανότατα από τη Μίλητο, αποδεικνύοντας ότι οι πρώτοι άποικοι της Τίου στα αρχαϊκά χρόνια ήταν οι Μιλήσιοι. Ξεχωρίζουν επίσης λίγες ενσφράγιστες λαβές αμφορέων ελληνιστικών χρόνων από τη Ρόδο και τις γειτονικές Σινώπη και Ηράκλεια του Πόντου.

Στο μεσαίο άνδρα αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα ενός βυζαντινού ναού, μιας μεσαιωνικής δεξαμενής και ενός ρωμαϊκού ναού.

Η εκκλησία, τα θεμέλια της οποίας αποκαλύφθηκαν στην ακρόπολη, λειτούργησε, όπως φαίνεται από τις ανασκαφές, τον 9ο–10ο αιώνα με προσθήκη παρεκκλησιού τον 11ο–12ο αιώνα, ενώ οι τελικές προσθήκες κατασκευάστηκαν από τον 12ο έως τον 14ο αιώνα. Ήταν τοιχογραφημένη, όπως μαρτυρούν πολλά τμήματα

06
Ρωμαϊκή οδός της Κάτω Πόλης
με λίθινη επίστρωση.

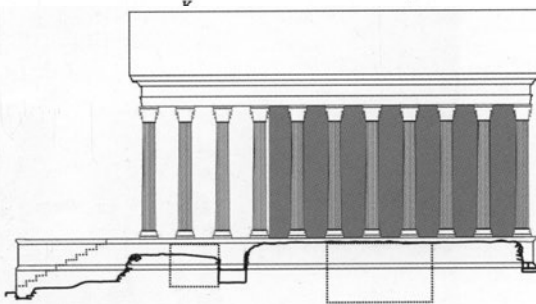
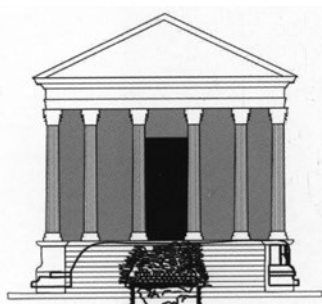
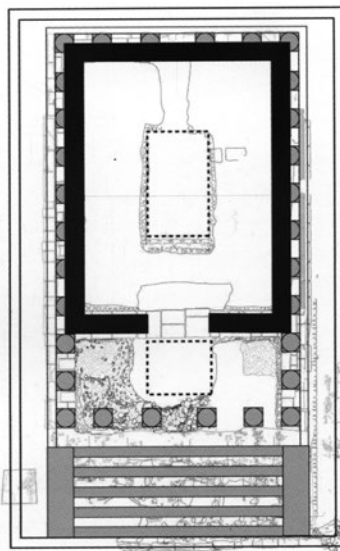
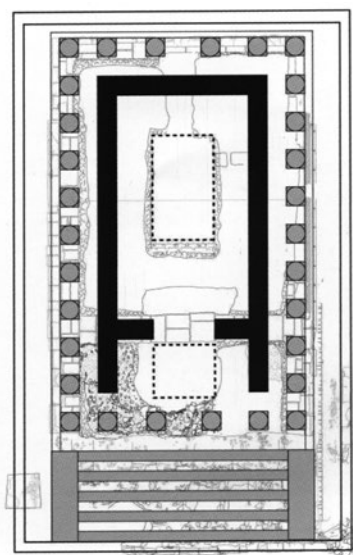
07
Η ακρόπολη της Τίου
και η Κάτω Πόλη.

08
Ένας από τους τάφους
της Ύστερης Αρχαιότητας
που βρέθηκαν στην ακρόπολη.

06

09

10

νωπογραφιών, ενώ το δάπεδό της καλυπτόταν από ψηφιδωτό. Γύρω από την εκκλησία, στην ακρόπολη, τον 10–12ο αιώνα λειτούργησε νεκροταφείο.

Ανατολικά της χριστιανικής εκκλησίας βρέθηκαν τα λείψανα ενός ναού, άγνωστης λατρείας, των ρωμαϊκών χρόνων. Οι κίονές του, όπως μαρτυρούν μικρά τμήματα κιονοκράνων, φαίνεται ότι ανήκαν στον Σύνθετο Κορινθιακό ρυθμό. Βρέθηκαν επίσης και τμήματα δωρικών κίωνων και κιονοκράνων. Τα επιγραφικά ευρήματα στον χώρο αναφέρονται σε διάφορες λατρείες (του Διός, του Διονύσου, του Ασκληπιού) αλλά δεν υπάρχει συγκεκριμένη αναφορά για τον ναό.

Το κέντρο της αρχαίας πόλης, η Κάτω Πόλη, βρισκόταν στον κατηφορικό κάμφο νοτιοδυτικά της ακρόπολης και ανατολικά της σύγχρονης πόλης Filios. Τα περισσότερα από τα σωζόμενα μνημεία βρίσκονται διάσπαρτα στην περιοχή αυτή: το θέατρο, ένας οχυρωματικός πύργος, το υδραγωγείο, μια στοά, τα παραθαλάσσια τείχη καθώς και αριθμός τάφων, που χρονολογούνται στη Ρωμαϊκή και τη Βυζαντινή περίοδο.

Με τις δοκιμαστικές τομές που διενεργήθηκαν στην Κάτω Πόλη εντοπίστηκαν δύο δρόμοι που αποκαλύφθηκαν σε μικρή έκταση. Ο ένας, ο σημαντικότερος, ήταν στρωμένος με λίθινες πλάκες και οδηγούσε από τη Θάλασσα Πύλη ανατολικά προς την πόλη.

Ως προς τα δημόσια έργα της αρχαίας πόλης, σε δοκιμαστικές τομές που διενεργήθηκαν στην αυλή τοπικού εργοστασίου πυρίμαχων τούβλων, σε βάθος μόλις 0,60 μ., έχουν εντοπιστεί δύο πήλινοι αγωγοί ύδρευσης ή αποχέτευσης.

Εντοπίστηκαν επίσης η θεμελίωση και αρχιτεκτονικά μέλη δύο ρωμαϊκών λουτρών. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι κατά το ισόδομο σύστημα από ορθογώνιους λαξευτούς λίθους.

Δεν έχει εντοπιστεί ακόμα η θέση της αγοράς της πόλης ούτε άλλων δημοσίων κτηρίων.

09

Κάτοψη του αρχαίου ναού
(περίτερος ή ψευδοπερίτερος).

10

Η εκκλησία της ακρόπολης.

11

Η εκκλησία της ακρόπολης
και ο ναός των ρωμαϊκών χρόνων.
Αεροφωτογραφία.

11

12

12
Υδραγωγείο στην Κάτω Πόλη.

13
Ο ναός της ακρόπολης.

14
Ψηφιδωτό δάπεδο με γεωμετρικά
διακοσμητικά μοτίβα.

14

15

Ψηφιδωτό δάπεδο από το κτήριο που βρέθηκε στην περιοχή της Τίου (στο χωριό Kadıoğlu).

Το θέατρο, γνωστό από παλαιότερα, είχε περιγραφεί ως ένα από τα καλύτερα σωζόμενα της Μικράς Ασίας, είναι όμως μετρίου μεγέθους. Καταστράφηκε δυστυχώς κατά το μεγαλύτερο μέρος του με τις εργασίες κατασκευής του σιδηροδρόμου Άγκυρας–Zonguldak. Τα εδώλια που προορίζονταν για 4.500 θεατές αφαιρέθηκαν και παρέμειναν μόνο ελάχιστοι λίθοι. Σήμερα είναι ορατά το ανοιχτό κοίλο και η σκηνή.

Πίσω από το θέατρο βρίσκεται η νεκρόπολη. Από σύνολο τάφων κατέστη δυνατόν να ταυτιστούν οι βασικοί τύποι: ο απλός ορθογώνιος κεραμοσκεπής λακκοειδής και ο λαξευτός. Οι περισσότεροι είχαν λεηλατηθεί από αρχαιοκάπηλους. Δεν έχουν βρεθεί κτερίσματα που θα βοηθούσαν στη χρονολόγηση, αλλά από το σχήμα τους φαίνεται ότι ανήκουν στα ρωμαϊκά και τα βυζαντινά χρόνια.

Από τα μικροευρήματα της Κάτω Πόλης ξεχωρίζουν τα νομίσματα ρωμαϊκών χρόνων καθώς και πολλά σύγχρονά τους κεραμικά αγγεία καθημερινής χρήσης.

Οι περισσότερες επιτύμβιες λίθινες στήλες και οι πολύ αποσπασματικές επιγραφές που βρέθηκαν στις περιοχές των νεκροταφείων, χρονολογούνται στα αυτοκρατορικά χρόνια, όταν εξασφαλίστηκαν τουλάχιστον δύο αιώνες ειρήνης στον χώρο της Μικράς Ασίας.

Το 2008 και το 2013 διενεργήθηκε σωστική αρχαιολογική ανασκαφή στην ευρύτερη περιοχή της Τίου από ομάδα του Μουσείου της Μαύρης Θάλασσας της Ηράκλειας του Πόντου (Karadeniz Ereğli Museum), στο σημερινό πόλισμα Καδίογλου (Kadıoğlu), περίπου 25 χιλιόμετρα νότια της αρχαίας Τίου. Αποκαλύφθηκαν τα λείψανα ενός κτηρίου του 3ου αιώνα μ.Χ., μιας βίλας ρωμαϊκών χρόνων με πολλά δωμάτια διακοσμημένα με ψηφιδωτά δάπεδα. Σε ένα από τα ψηφιδωτά εικονίζεται ο διονυσιακός μύθος του Λυκούργου και της Αμβροσίας. Ο Λυκούργος κατευθύνει ήδη το εγχειρίδιο να χτυπήσει τη Νυσιάδα νύμφη, τη μαινάδα Αμβροσία, η οποία έχει αρχίσει να μετατρέπεται σε κλήμα για να τον τυλίξει και να τον πνίξει (εικ. 15). Το θέμα ταιριάζει για μια κατεξοχήν οινοπαραγωγική περιοχή. Τα θέματα στα υπόλοιπα ψηφιδωτά ποικίλλουν, εικονίζοντας σκηνές κυνηγιού, Έρωτες και Ψυχές, ανδρικά προσωπεία και γεωμετρικά μοτίβα.

Σημειώσεις

- * Τα αποτελέσματα της πολύχρονης ανασκαφικής έρευνας δημοσιεύθηκαν στον τόμο Sümer Atasoy / Şahin Yıldırım (επιμ.), *Tios, An Ancient City in Zonguldak*, 2015.
- 1 Στράβωνος *Γεωγραφικά*, 12.3.5: «τοὺς δὲ Καύκωνας, οὓς ἱστοροῦσι τὴν ἔφεξῃ οἰκῆσαι παραλίαν τοῖς Μαριανδυνοῖς μέχρι τοῦ Παρθενίου ποταμοῦ πόλιν ἔχοντας τὸ Τίειον, οἱ μὲν Σκύθας φασὶν οἱ δὲ τῶν Μακεδόνων τινὰς οἱ δὲ τῶν Πελαγῶν ... τὸ τε τῶν Καυκόνων γένος τὸ περὶ τὸ Τίειον μέχρι Παρθενίου».
- 2 Ψευδο-Σκύλαξ, 90, «... καὶ Παρθένιος ποταμός, Τίειον πόλις Ἑλληνὶς καὶ λιμὴν...».

Απόδοση στα Ελληνικά: Ρόζμαρι Τζανάκη
Επιστημονική επιμέλεια: Άρης Τσαραβόπουλος